

MAKTABGACHA YSOHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK TARBIYANI
SHAKLLANTIRISH

Daminova Adolat Aliqul qizi

Surxondaryo viloyati Uzun tumani

20-DMTT katta guruh tarbiyachi

Annotatsiya: *Ekologik ta'lim dunyoni yaxlit tushunishni, biosferaning noyob xususiyatlarini, undagi odamning hukmron mavqeini bilishga asoslangan turli xil inson faoliyati sintezini aks ettiradi. “Avesto”da yer, suv, havoni bulg'ash, ifloslantirish og'ir gunoh hisoblanadi. Bunday ibratli tasdiqlash bugungi avlodlarni ham tabiatga, atrof-muhitga aslo vaxshiyonamunosabatda bo'lmaslikka chorlaydi. Bundan tashqari, ekologik madaniyat umumiy madaniyatning, moddiy va ma'naviy qadriyatlar rivojlanishining yetakchi qismiga aylanib bormoqda.*

Kalit so'zlar: *“Avesto”, havoni bug'lash, ekologik ta'lim, vizual, eshitish, sezish, elementar qidirish faoliyati, modellashtirish, ekologik faoliyat.*

Ekologik ta'lim sohasidagi bilim hamda qiymat munosabatlarining miqdori maktabgacha yoshga to'g'ri kelib, bola ekologik ta'limni oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti, ommaviy axborot vositalari, kuzatish, badiiy adabiyotni o'qish orqali o'zlashtirib boradi. Bola ekologik madaniyatining shakllanishi oila a'zolarining atrof-muhitga hamda ularning umumiy madaniyatiga nisbati bilan belgilanadi. Ushbu turdagi faoliyatni tashkil etishda maktabgacha ta'lim muassasasining o'rni tarbiyachi-pedagoglarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini, tarbiyachilar tarkibining madaniy darajasi va tarbiyalash, o'qitish, rivojlanish va maktabgacha ta'lim muassasasida ekologik jihatdan rivojlangan muhitni yaratish uchun maqbul shart-sharoitlar bilan tartibga solinadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik madaniyatni shakllantirish bolaning estetik va axloqiy tuyg'ularini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Tabiat bilan aloqa qilish zarurati bolaning ekologik madaniyatini

shakllantirishning boshlang'ich nuqtasidir: bola tabiat bilan erta aloqa qilishi kerak va odatda u o'zini tabiatdan ajratmaydi va o'zini tabiatning bir qismi deb biladi. Ekologik madaniyat tamoyillarini shakllantirishda bolalar va tabiat o'rtasidagi aloqa zarurati maktabgacha ta'lim muassasasida maxsus tashkil etilgan kuzatish orqali qondirilishi mumkin. Uning mohiyati turli xil idrok etish shakllari – vizual, eshitish, sezish orqali tabiiy narsalarning hissiy bilishida yotadi. Tabiatdagi kuzatuvlarni

boshqarish maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat ob'yektlarining turli xil belgilarini ajratib ko'rsatishga va eng ahamiyatli narsalarga yo'naltirishga, ular orqali o'simliklar, hayvonlarning jonsiz tabiat hodisalari bilan o'zaro bog'liqligini aniqlashga imkon beradi. Kuzatish bu mazmunli idrok natijasidir, uning davomida aqliy faoliyatning rivojlanishisodir bo'ladi. Bir tomondan, kuzatish bilim manbai, ikkinchi tomondan, u o'zi ishlab

chiqarish faoliyatini tashkil qilishning boshlang'ich nuqtasi sifatida ma'lum bilim va madaniyatni talab qiladi. Maktabgacha ta'lim muassasasida tabiatda kuzatuvlarni tashkil qilish va o'tkazishda quyidagi pozitsiyalar muhim ahamiyatga ega: tabiiy narsalarning mavjudligi, kuzatuv mazmunini aniqlash. Ob'yektga va bolalarning yoshiga qarab, kuzatuvlar bir necha daqiqaga cho'zilishi mumkin (qo'lning kaftiga qor yog'ishi, qushlarning oziqlanishi, ayozli kunlarda qor yog'ishi, quyoshli ob-havoda quyosh nuri, muzning erishi, bahorgi momaqaldiroqlar, akvariumdagi baliqlarning harakati, o'simliklarning uyg'onishi va o'sishi, daraxtlardagi kurtaklar, barglarning rangsizlanishi).

Uzoq muddatli kuzatuvlar juda muhimdir, chunki ular tabiiy hodisalarning

boshlanishidagi ketma-ketlikni, maktabgacha yoshdagi bolani vizual idrok eta oladigan aloqani aniqlashga imkon beradi. Turli yosh guruhlarida kuzatuv mavzulari har xil.

Masalan, birinchi yosh guruhda kuzatuvlar qiziq – “derazadan tashqaridagi yomg'ir tomchilari”, katta guruhda – “qushlar oshxonasi” va boshqalar. Tabiatda kuzatuvlar o'tkazishda ekologik ta'lim jarayonida bolalarning bilimlari, ko'nikmalari va qadriyat munosabatlarini egallash o'z-o'zidan emas, balki maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyat asoslarini shakllantirishga yordam berishi muhimdir. Jamiyat ma'naviy qadriyatlarni, shu jumladan, ekologik madaniyatni asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazishdan manfaatdor. Bolalar yerning tabiiy boyliklarini ko'paytira

oladigan darajada tarbiyalanishi kerak. Bolalarga tabiat to'g'risidagi bilimlarni va turli xil ko'nikma va qobiliyatlarni egallashga rahbarlik qilib, tarbiyachi turli xil usullardan foydalanadi. Tabiatni bevosita idrok etish va faol ko'nikmalarni ta'minlaydigan usullarga ustunlik berish kerak. Ekologik madaniyatni shakllantirishning bunday usullariga kuzatish, elementar eksperimentlar, modellashtirish, o'yin va boshqalar kiradi. Shu bilan birga, tarbiyachining so'zlar, hikoyalar, suhbatlar, tabiiy ob'yektlar yoki ularning rasmlarini namoyish etish bilan bog'liq asarlarni o'qish so'zlariga asoslangan

usullardan keng foydalaniladi. Bundan tashqari, ekologik madaniyatni shakllantirishning o'ziga xos

usullarini ko'rib chiqishda ularning vazifalarni hal qilishga qanday hissa qo'shishi ko'rsatiladi. Kuzatish bu tabiatni hissiy bilish usulidir. Tabiat, tirik narsalar, atrof-muhit bilan bevosita aloqani ta'minlaydi. Maktabgacha ta'limda E.I. Tixiyeva, O. Yoxanson, A.A. Bystrov, P.N. Baza, E.I. Zalkindt, S.A. Veretennikova kabi olimlar tabiatnitushunishning muhim usuli sifatida kuzatishga katta ahamiyat berishgan. Tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, uni muhofaza qilishning muhimligini tushunish, ekologik madaniyat va atrof-muhitni anglash maktabgacha yoshda shakllantirilganligi bilan izohlanadi. Shu munosabat bilan bolalarning ta'lim tashkilotlarida muhim maqsad – o'sib kelayotgan avlodning ekologik madaniyatini va ekologik ongini rivojlantirishdir.

Ahmad Yugnakiy fikricha: “Hayvon tabiat ne'matlariga qanoat qiladi, insonga esa tabiat ne'matlari kamlik qiladi, u oziq-ovqat, kiyim-kechak va uy-joyga ehtiyoj sezadi. Hayvonlar tabiat ne'matlarini o'zlashtiradi, inson esa o'z mehnati bilan o'ziga ovqat, kiyim-kechak, uy-joylar yaratadi. Shu maqsadda inson dehqonchilik bilan shug'ullanishi kerak. Hayvonlar garchi poda bo'lib, yashasalar ham, yolg'iz yashay oladi, odamlar esa yakkaholda o'zlari uchun barcha yashash vositalarini topa olmaydilar. Shuning uchun odamlar o'zaro yordamga muhtoj hisoblanadi .

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik madaniyatini shakllantirish

jarayonida quyidagi shakl va usullar alohida ahamiyatga ega.

- Og'zaki va adabiy usullar (hikoyalar o'qish);
- Bolalar o'yinlari;
- Kuzatuv;
- Elementar qidirish faoliyati;
- Modellashtirish;
- Ekologik faoliyat.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida omuassasasiqov jarayonini yangidan isloh

qilish, yangi axborot texnologiyalariga asoslangan o'qitish usullarini ishlab chiqish, ularni keng joriy qilish bugunning talabidir . Shu jihatdan maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalashda kuzatish muhim hisoblanadi. Bunda bolada tabiatga nisbatan mehr uyg'onadi. Kuzatuvning har xil turlari bolani ekologik tarbiyalash bilan birga, uning aqliy salohiyatini ham oshiradi. Yangicha ijtimoiy sharoitda ta'lim-tarbiyada ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, bolalarning mashg'ulot va

mashgʻulotdan tashqari xilma-xil tarbiyaviy faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, eʻtiqodli, vatanparvar,

mehnatsevar, barkamol inson qilib oʻstirish zamon talabi. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev oʻzining “Yangi Oʻzbekiston strategiyasi” nomli kitobida – “Bugun hayot yangicha fikrlash va ishlash, milliy “aql markazlari”mizni shakllantirishni talab etmoqda” deb alohidataʻkidlab oʻtganlar [4. 247-b.].Haqiqatdan ham biz yaratishimiz kerak boʻlgan milliy aql markazlarimizda bolalar oʻrganishi kerak boʻlgan koʻnikmalarga tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash (ijodkorlik),

hamkorlik, muloqot, jismoniy bilim, mantiqiy matematika va ijtimoiylashuv kabi koʻnikmalar kiradi [5]. Bunday jarayonlar albatta bolani har tamonlama tarbiyali va tabiatga nisbatan oqilona yondahsuvga oʻrgatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. N.M. Quchqarova Journal of Advanced Research and Stability. Tarbiyachilarga “Avesto”da iqtisodiy qarashlar va iqtisodiy tarbiya masalalarini oʻrganish, 2-bet.

2. N.M. Quchqorova. “Mutafakkirlar mulk va tadbirkorlik xususida”, Jamiyat va innovatsiyalar. 161-bet.

3. Journal of new century inovations. Taʼlim jarayonida masofaviy taʼlimning afzalliklari. 19-bet.

4. Sh.M. Mirziyoyev. “Yangi Oʻzbekiston strategiyasi.” – Toshkent: “Oʻzbekiston” nashriyoti, 2021.y .

5. Specific aspects of steam technologies in preschool education. International bulletin of applied science and technology, 3(1), 150-bet.

